

(1. Anamnéza)

Z PAMĚTI

Krajina

Mám číslo šestnáct – deset – sedmnáct – devět – čtyři – pět – sedm. Mám je vytištěno na malé celuloidové destičce s fotografií, po které se ovšem nikdo moc neptá. Užívám ji pouze jako identifikační dokument, když jakkoliv manipuluju s penězi. Na to jsou tady velice citliví. Policisté se spíš ptají po vůdčím listu, když se člověk utrhne a jede místo povolenou sedmdesátikilometrovou rychlostí osmdesátkou. Ta moje malá celuloidová destička s číslem mi navozuje otázku, proč vlastně si ve Švédsku takto štemplují všechny svoje občany. Ona je to velká země s malým počtem obyvatel a tak asi chtějí mít přehled, jestli se jim někdo neztratil. Tak či onak je tato kartička důležitá, poněvadž platí v celé Skandinávii – to je ve Švédsku, Norsku, Finsku, Dánsku a na Islandu – jako pas. Když jsem tady pracoval čtyři roky, vybavili mne dalším dokumentem. Jednoho dne jsem dostal vyzvání, abych se dostavil na úřad vyzvednout si tam švédský cestovní pas. To znamenalo, že se stávám švédským občanem. Příjemná dívka za okénkem na úřadě se na mne usmála, dala mi podepsat nějakou listinu, což jsem učinil, a pak mi předala můj nový pas. Bože můj! Když si vzpomenu na to, co všechno se ode-

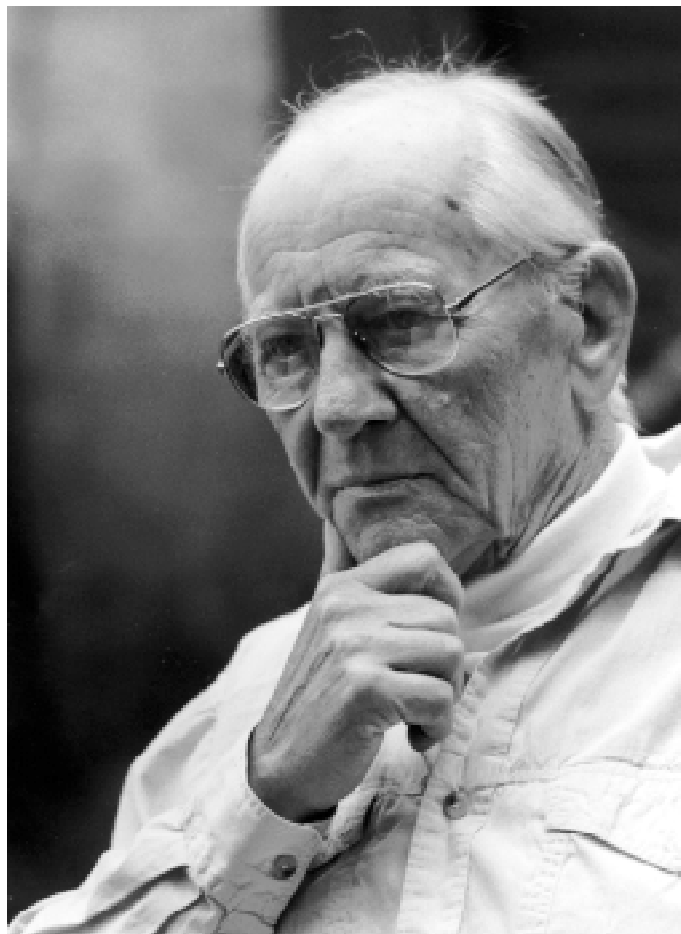
OTAKAR POUPA

Narodil se r. 1916 ve Vysokém Mýtě. Již před druhou světovou válkou pracoval jako student medicíny ve Fyziologickém ústavu Lékařské fakulty u prof. V. Laufbergra; tam se po válce vrátil jako vysokoškolský učitel a r. 1947 se stal docentem pro obor fyziologie. V té době se také věnoval studiu humorálních regulací metabolických procesů. Po r. 1948 musel univerzitní pracoviště opustit. Později založil samostatnou Laboratoř pro studium metabolismu v Ústavu výživy v Krči, která se pak stala základem jednoho z oddělení nově vznikajícího Fyziologického ústavu tehdejší ČSAV. V roce 1961 byl jmenován profesorem patologické fyziologie na Fakultě dětského lékařství; s elánem sobě vlastním získal velké množství nadšených mladých spolupracovníků pro studium vývoje a adaptace srdečního svalu. Postupně tak vznikala „pražská škola“ vývojové experimentální kardiologie, která si zásluhou O. Poupky a jeho vědecké invence brzy získala mezinárodní respekt.

V roce 1964 se stal spoluzakladatelem Mezinárodní společnosti pro výzkum srdce (International Society for Heart Research), která vyrostla v prestižní světovou vědeckou komunitu. Nyní má více než dva tisíce aktivních členů. Její poslední světový kongres se konal r. 1995 v Praze.

Na vrcholu vědeckých sil se O. Poupka znovu ocitl na životní křižovatce. Jako spoluautor „2000 slov“ opustil po sovětské invazi r. 1968 republiku a odjel do švédského Göteborgu, kde žije dodnes; r. 1976 získal čestný doktorát tamější univerzity.

Prof. MUDr. O. Poupka vychoval množství žáků; z nejstarší generace k nim patří např. V. Schreiber, J. Křeček a již zesnulí J. Pařízek, M. Kopecký a P. Fábry, z dalších pak V. Falťová, J. Pařízková, B. Ošťádal, I. Souhrada, V. Pelouch, J. Herget a M. Vízek. Z těch, kteří nyní působí v zahraničí, je možno jmenovat např. K. Rakušana, F. Chytila, I. Skálu a Z. Turka. Na Prahu O. Poupka nikdy nezapomněl a po r. 1989 ji několikrát navštívil: znovu jsme mohli obdivovat jeho brilantní přednášky o vývoji srdce. Prof. Poupka je osobnost vpravdě renezanční: hluboké znalosti odborné, nenapodobitelná vědecká invence, široké kulturní zájmy, malířské nadání, dar vyprávění, smysl pro humor a radost ze života – to vše ho předurčuje k tomu, aby se s námi alespoň o některé své životní zkušenosti podělil. Bohuslav Ošťádal

hrávalo v mé vlastní, rodné zemi s mým cestovním pasem, že jsem ho musel odevzdávat, jako nějaký zločinec, při příjezdu do země, že mi ho vydávali, když jsem občas mohl vyjet za hranice, teprve půl hodiny před odjezdem. Ten pas, který prokazuje, že jsem švédským občanem, jsem dostal po podepsání jakési listiny a nikdo se mne vůbec na nic neptal. Tenkrát jsem ještě neuměl moc švédsky a s tou slečnou za okénkem jsem mluvil anglicky. Pak přišlo po letech jakési sdělení z české vlasti, že se můžeme ucházet o vízum do Československa, když požádáme pana Husáka o milost. Já jsem byl odsouzen *in contumaciam* ke třem a půl letům vězení a tuto výzvu jsem pokládal jednak za urážku a jednak za vyděračství. Za urážku proto, že podmínkou bylo, abych se zbavil svého československého občanství. A také proto, že budu dojíždět do své vlasti jako cizinec. Na to jsem nehodlal přistoupit, poněvadž soud, který mne odsoudil k třem a půl letům vězení, tak učinil v mé nepřítomnosti, aniž by mi dovolil, abych se hájil, a také proto, že se nehodlám nechat vydírat. Odmítl jsem to, takže do vlasti dosud jezdím na švédský pas, teď už bez víza a vydírání.

Nyní je hodina jitřní, vycházející slunce je za mraky, zdá se, že bude pršet. To je ta, jak tomu zde přistěhovani černoši říkají, zelená zima; tvrdí, že švédská zima trvá celý rok, v zimě je bílá a v létě zelená. Je léto a trávník na mém malém palouku se vskutku krásně zelená. Přizpůsobil jsem si lesní pozemek tak, aby připomínal palouky u hájoven. Chodí sem zvěř; jednoho

krásného srnce tady vidávám od jeho dětství. Jsou mu teď tři roky a je to pravidelný vidlák s vysokým parožím, sahajícím na pěst přes slechy. Krmím tu ptáky. Určoval jsem je podle knížky pana docenta Valtra Černého, kterou si tady přeložili. Zjistil jsem, že jich sem přišlo na návštěvu za rok dvaadvacet druhů.

V tom ránu pod mrakem přemítám. Můj život byl vlastně zápas dvou hemisfér. Levá drží člověka při zemi, u čísel a vědních analýz. Je určena vědě. Zato ta pravá se vznáší v oblacích, tam funguje fantazie. I té je třeba pro vědu, ale nejvíc si přijde na své, když člověk sedí u štaflí nebo má papír na zemi a maluje. A to byl můj spor po celý život. Vyřešil jsem ho ve čtrnácti letech, když jsem se dal na cestu levé hemisféry, ale pravá mne pokoušela po celý život. Teprve když jsem už přestal chodit do laboratoře – to mně bylo pomalu sedmdesát – jsem mohl konečně začít naplno malovat. A skončilo to tím, že jsem párkrát vystavil svoje obrazy a že jich dnes tady po Švédsku koluje ke stovce. Obrazy! Teď v tom ranním rozbřesku jich mám v hlavě plno. Když jsem emigroval, tak se mě zdejší přátelé ptali: „Co tady nejvíc postrádáš?“ Odpovědět jim nedalo moc přemýšlení: „Krajinu a přátele.“ Krajina znamenala v mém životě vždycky velice mnoho. Mám za to, že krajinu určuje její geologický podklad a to, co na ní roste a co je geologií určeno, obklopuje člověka. A také člověk se mění podle krajiny, přizpůsobuje se jí, když s krajinou nasával její geologický základ, na kterém vyrůstal. Nikdy jsem si to neuvědomil tak jasně, jako když jsem mohl srovnat skandinávskou žulu se středozemním vápencem a s českou naplaveninou. Tam je sice bláto, ale na něm vyrostou na jaře blatouchy. A po těch se mi velice stýská. Tady je tráva sporá. Vyrůstá z puklin, které moře či pradávné tektonické přesuny vyhlodaly, ale je to taková skromná travička, i když občas krásně vykvetě.

Krajina! Mám jich v hlavě mnoho, ale některé se připomínají stále častěji. Jsou to krajiny mého dětství a krajiny, do kterých jsem se později vracel, i když nebyly krajinami dětství, ale které jsem objevil a které mi učarovaly; krajina středních Čech, směrem na severozápad od Prahy. A tak začnu své vyprávění popisem tří krajin. Picasso měl pravdu, když říkal, že malíř nás učí vidět to, co bychom jinak neviděli. Platí to naplno o tom, jak jsem vnímal krajiny, kde jsem vyrostl. Českomoravskou vysočinu, tu jsem viděl očima Antonína Slavička. Orlické hory, to byl Trampota, a jejich podhůří Josef Šíma. Lojza Fišárek a jeho Opočno: ty stodoly jako pevnosti téměř středověké. Českomoravskou vysočinu z básnil také Vladimír Sychra, který tam trávil poslední válečná leta. Byl to zvláště jeden zelený obraz; trávníky modelované šikmým zlatým odpoledním sluncem a v nich temně zelené svíce jalovců. A co Zrzavý? Krucemburk, a ostatní mystické básně Vysočiny. Tam jsou Děti čistého živého Terezy Novákové. Chalupy ve Žďáru jsem si dokonce pro potěchu dvakrát okopíroval. Zrzavého obrazy se mi vynořil vždycky, když poslouchám Třetí symfonii Gustava Mahlera. Zvláště třetí věta s trubkou, kterou se u nás doma o deváté večer, když už se stmívalo, svolávali vojáci do kasáren z luk a polí, kde se toulali s místními děvčaty. Nic naplat, Mahler patří do Čech snad víc než do Vídně.

Pak se stalo, že jsem se na konci války seznámil s malířem Otou Janečkem, když jsem si koupil na výstavě v galerii ve Spálené ulici jeho malou grafiku, kubistické zátiší. Tenkrát se na mne pan doktor Vincenc Kramář dokonce zlobil, protože si ji zamluvil, ale nedodržel slovo, grafiku si nevyzvedl, takže ji prodal mně. Ale polichotil mi, poněvadž prý prohlásil, že ten člověk, co si ji koupil, má dobrý vkus. Ota Ja-

neček byl můj druh v letech, kdy nám bylo oběma velice zle. Nejen jemu a nejen mně. Tenkrát jsme spolu chodívali a jezdívali do krajiny, když už jsme si potřebovali vyvětrat hlavy z Lysenka a jiných blábolů. Byl z mladých mánesáků, kam přišel se Zdenkem Sklenářem a Františkem Istlerem. Pak našel krajiny ze středních Čech. Pamatuji dvě výstavy. Jmenovaly se „Trávy“ a „Ptáci“. Byl to pohled na středočeské vyhaslé sopky skrz závěsy trav. Asi ležel na zemi a skrz trávu se díval do krajiny. Z té doby tady mám bohužel pouze jediný malý obrázek. Mohl by to být pohled z mého okna v chalupě v Zahrádkách u České Lípy, pohled na rybník zarostlý rákosím. Tam jsem se budíval štěbetáním vodních ptáků, jejichž ranní sněmování na volných, rákosím nezarostlých plochách jsem pozoroval z okna dalekohledem.

Ke Skupině 42 jsem přilnul hemisférou levou a nikoliv hemisférou pravou. Jsem člověk venkovský a velké město na mne vždycky působilo poněkud hrozivě, třebaš bylo krásné jako Praha nebo jako Paříž. Ale doma jsem byl vždycky venku, v kraji. Tak se stalo, že ve Skandinávii mi učarovali a krajinu ukázali dva abstraktní malíři, jeden z nich je Dán Kirkeby a druhý Švéd Torsten Renquist.

Ten první maluje veliká plátna s barevnými skvrnami, kterým dává jména krajin. Jeho obrazy mají měkkost a barevnou kulturu Dánska. Obrazy toho druhého jsou krajiny, které maluje geolog. Dlouhá léta pobýval v zátocce nahoře na severu v Östersundu. Zvláště mám na mysli jeden obraz; jsou to vznášející se balvany, které plují po nebi. Báseň o Švédsku. Tito dva malíři, Dán a Švéd, mne naučili tomu, co by se dalo označit jako „vnitřní krajina“. Krajina, která je v člověku a která je určena jeho geologickou zkušeností nebo, chcete-li, pocitem geologického podkladu, na kterém vyrostl, kterého se člověk, jako svého předznamenání, nemůže zbavit.

Nyní právě probíhá v Berlíně výstava zcela kuriózní. Pan Christo, původem Bulhar, zabalil budovu Říšského sněmu do jakéhosi tlustého celofánu a převázal ji provazy. Je to také krajina a myslím, že se nezmylím, když řeknu, že s ním sdílím jeho strach z tohoto místa, kde byl obžalován jeho krajan z toho, že Říšský sněm zapálil. Tato krajina je gesto, jímž Christo zabaluje starou historii, která zničila tolik životů a která právě z tohoto paláce zaútočila na svět, a pak byla poražena. Dává ji jako dar pečlivě zabalenou a svázanou provazy Evropě, aby tato její minulost zůstala už navěky v tomto obalu a přestala nás všichni strašit.

Město

V emigraci jsem se naučil, že asociace se může navázat na zvuk. Když jsem slyšel na podzim za šera zvuk, který vyluzují letky táhnoucích kachen, vždycky se mi vybavily Zahrádky a středočeská krajina. A když jsem z čistého, modrého letního nebe uslyšel pískání rojejsů nebo podvečerní kletvení kavek, vybavilo se mi město, kde jsem se narodil. To město má, nepochítal jsem to z paměti, sedm věží a dominují mu dvě věže jako prsty vztyčené k nebi. Jsou to věže gotického kostela ve Vysokém Mýtě.

Kostel je vlastně pseudogotický, ale ty ostatní věže jsou staré, postavené na hradbách města. Poslední Přemyslovec musel být vladař neobyčejně štedrý. Anežce věnoval v Praze klášter a ve východních Čechách, v podhůří Vysočiny, postavil město, královské věnné město Vysoké Mýto, které věnoval své ženě. Ta snad byla poněkud lakotná a u bran do svého dobře hrazeného města vybírala příliš vysoké mýtné.

Město leží tam, kde se úrodná rovina Polabí začíná zvedat, nejprve do vlnek, pak do vln, a nakonec do

jedné velké náhorní vlny. To už je Vysočina. Město má tři takové vlny. Na první se samo rozprostírá, na jih je vlna vápence, které se říká Na vinici a táhlý třetí vrch na severu se nazývá Vrcha. Pod hradbami, které chránily město směrem na jih a na západ, teče řeka, která má krásné jméno. Loučná! Jakby ne. Od Lito-myšle až do Vysokého Mýta a ještě dál pak k Zámrsku vyslala polabská naplavenina aluviální jazyk, kterým teče v meandrech tato řeka a na březích je zarostlá hustým porostem keřů, topolů, osik a tam, kde je půda tvrdší, se vyskytují i duby. Vodu má z vnitřních pramenů. Je vždycky trochu zakalená dostatkem vápna a voda v ní jen zřídka překročí teplotu dvanáct stupňů. Koupat se v ní nelze. Když ji jednou odvedli z jejího řečiště, díval jsem se na hluboké rýhy na dně, někdy i sedm až deset metrů hluboké.

Je to voda pstruhonosná. Možná, že tam jsou nejkrásnější pstruzi z celých Čech. Mají v ní spoustu potravy, hmyzu, který padá z větví nad řekou. Na ní poprvé, někdy kolem roku 1860, rybáři nechali splývat po hladině umělé mouchy, které si sami doma vyráběli. Tenkrát ještě neměli moderní, pružné rybářské pruty. Měli jen uříznutou větev a na ní na tenkém provázku přivázanou mušku, někdy dopadající na vodu. Jindy se s ní kmitalo nad vodou a pstruzi po ní vyskakovali. Říkalo se tomu feksír. Ještě takové rybáře pamatuji. Ale jinak to byli rybáři moderní, kteří už dovedli nahodit mušku do proudu. Na té řece to nebylo snadné; na březích souvislý porost a nejkrásnější kusy pstruhů byly vždy velice dobře ukryté pod břehem. Ty největší ryby jenom jednou za rok vypluly do proudu přinášejícího obrovská kvanta jepic, které se líhly z larev v naplavenině na dně. Myslím, že moderní zemědělství tuto nádheru totálně zničilo. Pstruhy jsem tam chodil lovit pětadvacet let, z toho dvacet let na mušku.

Na jaře a v létě byly louky plné květů v husté trávě, takže za ranní rosy byly kalhoty promočené až ke kolenům, i když se chodilo po stezkách, které vyšlapali kolem řeky rybáři, aniž by jim kdo něco vyčítal. Bylo to jejich staré vydržené právo. Na podzim po otavách vyrazily na pokosených lukách koberce ocúnů a louky byly fialové na zeleném podkladu. Bohužel se věci změnila a poslední pstruh, kterého jsem tam ulovil, nebyl k jídlu. Když jsem ho upekl, musel jsem ho vyhodit, poněvadž páchl petrolejem. Traktorová stanice vypustila do řeky špínu ze strojů, které tam čistili. Nevím, jak to tam vypadá dnes. Švédští socialisté se chlubí tím, že vyčistili stockholmská jezera tak, že je nyní možno uprostřed velkoměsta ulovit lososa. Čeští komunisté, když vykročili na cestu k socialismu, zaplavili mou krásnou řeku petrolejem. Divný je to svět! Ale nic, v mých vzpomínkách je to stále krásná, vápencem jemně zakalená řeka a já vzpomínám stále na pstruhy, které jsem odtamtud nosil domů.

Když řeknu „moje město“, vybaví se mi v myslí tři pohledy: pohled z mého okna na zdi gotické katedrály se dvěma věžemi a se zvonicí z opuky. Tam bylo rejdiště kavek a tam lítali umělci – letci rorejsi. Pak je to čtvercové náměstí s mariánským sloupem uprostřed, který byl potopen do syté, tmavé zeleně kruhu starých košatých kaštanů. Kterémusi radnímu se to znelíbilo a nechal tyto krasavce porazit. Zasadili tam kruh mladých lípek, snad na důkaz svého vlastenectví, ale nyní jsou to už možná velké stromy. Čas utíká. Ten třetí pohled se váže k onomu táhlému vrchu na jih od města, který se jmenoval Na vinici. Šlo se tam stezkou, jež napříč protínala louky, a pak se začalo šplhat po cestičce s drobným kamením, která vedla od západu na východ nízkými pichlavými keři. Na začátku a na konci cesty byly dvě pamětihodné

stavby, na začátku vila, kterou si tam dal postavit vysokomýtský rodák a později poslanec na říšském sněmu Hermenegild Jireček.

Byla to krásná vila v raně secesním stylu. Ležela v parku, který úplně proměnil úpatí stráně. Bydlely tam jeho dvě osamělé dcery. Na jednu z nich zvláště vzpomínám. Měla neobyčejné jméno. Jmenovala se Noémi a vynikala tím, že byla znamenitá koncertní pianistka. Můj tatínek si dvakrát ročně sbalil nejnmutnější nářadí a zajel k ní, aby jí ošetřil chrup. Nechtěl ji obtěžovat cestou do ordinace, protože špatně chodila. Jezdával jsem s ním, abych mu asistoval. Místo honoráře jsme byli pozváni na kávu s vynikajícími zákusky, které pekla její sestra, a na koncert. Noémi sedla ke klavíru a hrála. Beethovenovy sonáty, Mozarta a nakonec Debussyho. Jednou, pamatuji se, bylo to v létě, velké okno do zahrady bylo otevřené, zahrada byla zarostlá, nepěstovaná. Padal tichý déšť. Noémi hrála Debussyho „Zahrady v dešti“.

Když se šlo dál, na konec onoho táhlého návrší, přišlo se k jiné vile, kterou si tam dal postavit filozof Hoppe. Okolo vily rostly borovice. Vila to byla tajemná a Hoppe sám se ve městě ukazoval velmi zřídka. Uprostřed návrší byla malá restaurace pana Krátkého, několik stolků na terase a pan Krátký tam měl vždycky v zásobě nějakého pstroužka, kterého upekl nebo uvařil a podával jako zvláštní specialitu s novými bramborami, pokud právě byly.

Když se prošlo lesem, smíšeným z borovic, smrků a listnáčů, došlo se k rozsáhlé lesní parcele, na které stála fořtovna, a to bylo místo, kam jsme s tatínkem chodovali často. Sídli tam místní lesmistr, tatínkův důvěrný přítel, Václav Příběžský. Tam začínaly a končily hony a tam jsme chodovali na zabijačku. Pamatuji se, že tam tatínek nechával vychovávat svoje psy. Václav jim dával základní školu.

Nyní se musím vrátit do města. Tři brány tam střežily hlavní silnice. Říkalo se jim podle směru, kam vedly. Brána pražská, vznešená, kudy přijížděli z Prahy do města hodnostáři vybírat mýtné, daně a podobně. Brána choceňská, kterou vedla silnice do šest kilometrů vzdálené Chocně, kde se v minulém století vystavěla velká železniční křižovatka. Tenkrát se totiž vysokomýtský konšelé vzpouzeli, aby trať vedla jejich městem a aby ho lokomotivy zakuřovaly. A konečně to byla brána litomyšlská. Tu jsem měl nejraději, poněvadž pod ní vedla silnice do Lito-myšle, kterou jsem měl snad stejně rád jako své rodné město. Město s krásnými loubinami – takzvanými podsíněmi – na náměstí a se starým piaristickým gymnáziem, do kterého chodíval můj dědeček. Městu dominoval renesanční zámek.

Za Lito-myšlí se silnice začíná prudce zvedat do kopce a míří k Poličce. Polička, město Bohuslava Martinů. Když se člověk vyšplhá na vysokou věž, kde se Martinů narodil, a má-li zrovna štěstí, uvidí daleký pohled do kraje zvláštní krásy. Tam jako by světlo vibrovalo a s ním celá krajina. Když poslouchám hudbu Bohuslava Martinů, mám pocit, že také ona vibruje. Vibruje světlem Českomoravské vysočiny stejně jako hudba, kterou napsal na Burešovy verše, „Otvírání studánek“. Vzpomínám na Alfréda Radoka, s nímž jsme strávili mnoho času vzpomínáním a vyprávěním. Radok zakusil velké ústrky, kromě jiného také kvůli „Otvírání studánek“, které natočil jako druhý program Laterny magiky. Václav Kopecký a jeho patolízalové, v čele s národním kýčařem O. Vávrou, to prohlásili za ideologicky zcela nesprávný výtvar. Radok i Martinů museli zemřít v cizině z přičinění nikoliv sovětských, ale českých komunistů. Jsme my to podivný národ, který si dovede šlapat po vlastní kultuře!

/pokračování příště/